

Dr. Ved Patki: Bhartiya Sanvidhan

ISBN 978-81-939083-4-1

भारतीय राजकारण

संपादन
डॉ. अनिल विश्वास

टिआरा पब्लिकेशन्स

ISBN 978-81-939083-4-1

भारतीय राजकारण

भारतीय राजकारणावरील विविध शाखांच्या अध्यापकांनी
घेतलेल्या संशोधनपर लेखांचा संपादित ग्रंथ

संपादन
डॉ. अनिल विश्वास

टिआरा पब्लिकेशन्स

दशभूजा गणेश मंदिरागागे, पौड रोड,
कोथरूड, पुणे ४११०२९
tiarapublication@rediffmail.com

मूल्य दोनशे रुपये

- ☐ ISBN 978-81-939083-4-1
- ☐ भारतीय राजकारण
Bhartiya Rajkaran
- ☐ संपादन
डॉ. अनिल विश्वास
- ☐ || सर्व हक्क सुरक्षित
- ☐ प्रथमावृत्ती १ ऑगस्ट, २०१९
- ☐ प्रकाशन क्र. २४
- ☐ प्रती ५००
- ☐ आकार डेमी
- ☐ प्रकाशक
टिआरा पब्लिकेशन्स
दशभूजा गणेश मंदिरागागे, पौड रोड,
कोथरुड, पुणे ४११०२९
tiarapublication@rediffmail.com
- ☐ मूल्य २०० रुपये

(या ग्रंथात प्रकाशित विचार हे त्या त्या मान्यवरांचे असून त्या मतांशी संपादक, प्रकाशक किंवा मुद्रक सहमत असतीलच असे नाही.)

अनुक्रमणिका

	संपादकीय, अनुक्रमणिका		3-5
1	भारतातील लोकशाही	प्रा. रेखा वाठ	6-8
2	जागतिक राजकारणाची बदलती पद्धत	डॉ. अभय रानडे	9-12
3	राजकीय पक्षांची भूमिका	प्रा. एन.आर. ठवळे	13-15
4	सत्तासंघर्षात पक्षाची बदलती भूमिका	डॉ. संजय वानखडे	16-20
5	भारत-चीन संबंध — एक अभ्यास	प्रा. डी.एस. पाटील	21-23
6	राजकारणातील राजकीय पक्षांचे बदलते स्वरूप	डॉ. सावित्री सनागळे	24-26
7	सत्तातरांचे बदलते स्वरूप विश्लेषणात्मक अध्ययन	प्रा.सरोज लखदिवे	27-29
8	भारतीय राजकारण आणि राजकीय पक्ष	प्रा. डॉ. सुशीला डाबरे	30-32
9	राजकारणात प्रादेशिक पक्षांचे महत्त्व: एक अध्ययन	प्रा. नीळकंठ नरुले	33-35
10	यवतमाळातील सामाजिक समस्या व उपाय	प्रा. प्रशांत जवादे	36-38
11	महाराष्ट्राच्या राजकारणात वंचित बहुजन आघाडी	डॉ. संदेश सामटकर	39-41
12	बदलत्या परराष्ट्र धोरणाचा जागतिक राजकारणावर झालेला परिणाम	डॉ. कैलाश नेमाडे	42-44
13	राजकारणात नैतिक मापदंडाची पायमल्ली	डॉ. एस. एम. टाकळे	45-49
14	आपल्या देशापुढील परराष्ट्र धोरणाची आव्हाने	डॉ. गिरीश साळवे	50-52
15	परराष्ट्र धोरण आणि आपली भूमिका	डॉ. डी.एम. चव्हाण	53-55
16	विविध राजकीय पक्षांची बदलती भूमिका — एक दृष्टिक्षेप	प्रा. डॉ. पांडुरंग इंगळे	56-57
17	राजकारण आणि भारतीय राजकीय पक्षांचे बदलते स्वरूप	प्रा. दमयंती वाळके	58-59
18	इतिहासात महिलांचे स्थान : ऐतिहासिक अवलोकन	प्रा. शीतल राऊत	60-63
19	राजकीय पक्षांची बदलती भूमिका व परिणाम	प्रा. माणिकराव पवार	64-65
20	भारतीय राजकारण आणि भारतीय राजकीय पक्षांची बदलती पद्धत	प्रा.स्नेहल खांडेकर	66-68
21	राज्याच्या लोकशाहीत पक्षाची बदलती कार्यपद्धती	प्रा. डॉ. संजय बनसोडे	69-70
22	भारतीय संविधान	डॉ. वेद पतकी	71-74
23	भूतपूर्व पंतप्रधान डॉ. मनमोहन सिंग	डॉ. वीर मांडवकर	75-77
24	राजकीय पक्षांचे सत्तास्वार्थ	प्रा.डॉ. वैदेही सामरा	78-83

भारतीय संविधान

डॉ. वेद पतकी

इंदिरा महाविद्यालय, कळंब, जि. यवतमाळ

प्रस्तावना

१७ व्या शतकाच्या सुरुवातीला राजकीय पक्षाचा उदय झाला. मानवी गणांची भटकती अवस्था संपल्यानंतर समाज व्यवस्था निर्माण झाली. समाजात नागरीकांचे जिवन सुरक्षित ठेवता यावे म्हणून दंडशक्तीच्या जोरावर अंतर्गत बेबंदशाही आणि बाहेरील आक्रमण या पासून सुरक्षितता व संरक्षण मिळावे म्हणून समाज व्यवस्थेला वाचविण्यासाठी सामाजिक संस्थेची निर्मिती झाली. तिचा उल्लेख राजकीय संस्था म्हणून करण्यात आला. कारण त्यावेळी सर्व समावेशक निर्णय घेणारी व्यक्ती राजकीय ज्ञानी समजली जात होती. राजकीय संस्था ही हजारो वर्षांपासून अस्तित्वात होती सुमारे २०० वर्षां कालखंडापूर्वी त्यालाच राजकीय पक्ष संबोधण्यात आले. प्रातिनिधीक राजकीय सत्ता उदयास आल्यानंतर मानवी गटनिर्माण झाले. लोकांच्या आशा, आकांक्षाना सुसंवादी रूप देण्याचे कार्य सत्तारूढ झाल्यावर राजकीय सत्तेच्या व्दारे केले जाते किंवा राजकीय पक्षच करतात. संसदिय पद्धती राजकीय पक्षामध्ये प्रतिबिंबित होत असते. बहुमत मिळवून वा बंड करून म्हणजे सशस्त्र कांती करून सत्ता संपादनाचा प्रयत्न राजकीय पक्ष करीत असतात.

१९ व्या शतकाच्या प्रारंभी युरोप व अमेरिका मध्ये लोकमताला वळण देणारे व लोकशिक्षणाला महत्व देणारे राजकीय पक्ष उदयास आले. 'जनतेचा पाठिंबा' या संकल्पनेला पक्षिय राजकारणात प्राधान्य आहे. आज जगभर राजकीय पक्षाचा उदय झालेला दिसून येतो. आफ्रिका खंडात परंपरागत मागास जाती, जमातीच्या हाती सत्ता आली असून 'जमात वर्चस्व' हे त्या पक्ष संघटनेचे तत्व व स्वरूप बनले आहे. तर आशिया खंडात भारत व साम्यवादी देश सोडले तर साम्यवाद नसलेल्या देशात पक्ष संघटना धार्मिक तत्वानुसार निर्माण झालेल्या दिसून येतात. आशिया व आफ्रिका खंडातील अनेक देशात वर्माबरोबर लष्करी संघटनेचा प्रभाव राजकीय पक्षावर दिसून येतो.

भारतामध्ये भारतीय राज्यघटनेने संसदिय लोकशाहीची स्थापना केली असून प्रत्येक नागरीकांना पक्षाची स्थापना करण्याचा अधिकार दिलेला आहे. देशात काँग्रेस हा एकमेव प्रभावी महत्वपूर्ण पक्ष मानला जात होता. त्याच सोबत हिंदुमहासभा, स्वराज्य पक्ष, मुस्लिम लीग, व राजकीय पक्ष निर्माण झाले होते. काँग्रेस पक्षांनी जनतेच्या मनावर राजकीय संस्कार प्रभावीपणे रूजविण्याचे कार्य केले आणि स्वातंत्र्य आंदोलनात. जनतेला सहभागी करून घेतले. त्यात उदारमतवादी व समाजवादी इत्यादी विविध मतप्रणालीचे नागरीक सहभागी होते.

दि. १५ मार्च २०१९ मध्ये निवडणूक आयोगाने देशातील एकूण राजकीय पक्षांची संख्या जाहिर केली त्यात २,३३४ पक्ष घोषित करण्यात आले त्यापैकी राष्ट्रीय पक्षांची संख्या-०७, राज्यस्तरीय पक्ष-२६ आणि इतर २,३०१ पक्ष नोंदणीकृत असलेल्याचे जाहीर केले. या पक्षात काँग्रेस, तृणमुल काँग्रेस, श.काँग्रेस, बहुजन समाज पक्ष, भा.क.प., भाकप मार्क्सवादी, जनता दल इत्यादीचा समावेश आहे. तसेच राज्यात जनतादल, युनायटेड, अण्णा द्रमुक, द्रविड मुनेत्र कडघम, शिवसेना, वंचित बहुजन आघाडी व अन्य पक्षाचा समावेश असलेला दिसून येतो. भारतातील राजकीय पक्षांच्या तत्वप्रणाली व स्वरूपाचा विचार केल्यास विभिन्नता दिसते. आज हे पक्ष आपल्या असलेल्या विचारसरणीला चिटकून राहतीलच हे सांगता येत नाही. देशात अस्तित्वात असलेल्या अनेक ४०४ पक्षांच्या नावात 'भारत किंवा भारतीय' हे शब्द आहेत. १५३ पक्षांच्या नावात 'समाज' हा शब्द तर १३२ पक्षांच्या नावात 'प्रजा किंवा जनता' या शब्दाचा उल्लेख असून ५७ पक्षांच्या नावात 'आम आणि युवा', १२ पक्षांच्या नावात 'गांधी' तर ६३ पक्षांच्या नावामध्ये लोक तांत्रिक काँग्रेस आणि 'आंदोलन' हे शब्द वापरण्यात आले आहेत. या शिवाय अनेक राज्यात अनेक नावाने पक्ष निर्माण झाले असून त्याच्या विचार सरणी व स्वरूपात ही बदल होतांना दिसून येते. त्यामुळे हा विषय महत्वाचा असून त्याचा अध्ययन करणे गरजेचे आहे.

उद्देश :-

१. भारतीय संविधानातील राजकीय पक्षांच्या तत्वप्रणालीचे अध्ययन करणे.
२. राजकीय पक्षांच्या बदलत्या स्वरूपाचा अभ्यास करणे.
३. राजकीय पक्षांच्या प्रत्यक्ष कारवाईचा अभ्यास करणे.